

Масловська Т. О.,

старший викладач кафедри перекладу та мовознавства
Міжнародного гуманітарного університету

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ ПОЕТИКИ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Анотація. В. Симоненко – поет-неоромантик. Він щиро говорить про любов до України понад усе на світі. Поет відверто, без фальші протистоїть тоталітарному режиму, системі. Підтвердженням цьому є його гнівні інвективи, епітафії, казки, спрямовані на відверту критику системи. Україна невіддільна для поета від образу матері і від образу коханої. Поетика В. Симоненка своєрідна, з багатою фольклорною тематикою та сюжетами. Символи у поезіях В. Симоненка допомагають психологічно відобразити внутрішній світ, настрої, переживання, розкривають смисл. Метафори В. Симоненка психологічно пов'язані з контрастними переходами. Прості метафори, створені на основі різних смислових ознак.

Ключові слова: архетип, колективне, реальне, надреальне, фольклор, символ, метафори, внутрішній світ, інвективи, епітафії.

Постановка проблеми. Молодим витязем поезії називав О. Гончар В. Симоненка. Його поезія є глибоко аналітичною, він показав себе індивідуальним митцем, в якого було щось «і від діда Тараса, і від прадіда Сковороди». Доступний формою та змістом кожній людині, він умів говорити про те, що тривожить людей. Є. Сверстюк наголошував на тому, що його вірші – це елементарні істини, а на Симоненкову простоту треба поглянути очима його самого. Генератором правди – навстіжним, природним, котрий не умів бути іншим, – називав В. Симоненка В. Коротич.

Лірика В. Симоненка традиційна, та, попри цю риторичну традиційність, видно іншого поета – неоромантика. Неоромантизм вивільнює неповторну особистість в самому натовпі, не підносячи її над іншими людьми, розширює її права, дає їй можливість знаходити собі подібних або ж підносити до свого рівня інших, а не понижуватися до їхнього рівня. У неоромантиків героєм історії може бути і є будь-яка «людина натовпу», що зробила зусилля і піднеслася над власною людською слабкістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом творчість В. Симоненка привертає увагу багатьох дослідників. За свій короткий життєвий шлях В. Симоненко написав небагато, але його творчі здобутки є довершеними, його поезія є глибинною, багатогранною, яка потребує переосмислення та нового поетичного обґрунтування і вивчення. Дослідженням його творчості займалися В. Моренець, С. Буряченко, М. Сом, І. Кошелівець, Р. Корогодський, В. Пахаренко, Є. Сверстюк, А. Ткаченко та інші.

Мета статті – дослідити поетику творів В. Симоненка на основі своєрідних художніх засобів, які за походженням та структурою зумовлені еволюцією національної художньої свідомості на кожному етапі її саморуху. Виходимо також із того, що художні засоби – це видимий аспект мистецької майстерності, інструмент творчості. Актуальність нашого дослідження вбачаємо в тому, що літературна творчість і поетика В. Симоненка досі залишається недостатньо вивченою.

Виклад основного матеріалу дослідження. В. Симоненко прийшов у літературу зі «сформованою поетичною ідеєю світу, яку проголосив одразу, недвозначно і розвивав протягом усієї творчості» [3, с. 84]. Поет мав свій погляд на світ: «*Світе мій гучний, мільйонноокий, Пристрасний, збурунений, німий, Ніжний, і ласкавий, і жорстокий, Дай мені свій простір і неспокої, Сонцем душу жадібну налий!*» [5, с. 11]. На думку І. Кошелівця, «щоб дійти до сприймання Симоненка як поета, треба побачити його – як людину. Вона виявляється в самій таки поезії, але й поза тим Симоненко залишив не одне свідчення про себе, своє розуміння світу і власного місця в ньому» [6, с. 27]. Світ у поезії В. Симоненка безмежний «ні краю, ні кінця». Любов до світу, яка починається з любові до рідної землі, Вітчизни, позначені поетом у багатьох віршах, а також у статті «Наша рідна Вітчизна». Поет відчуває єдність із землею, народом і його історією, що, зокрема, виразно простежується у поезії «Я чую у ночі осінні».

У громадянській українській ліриці 60-х років ХХ ст. відчутна неповторна симоненківська лінія. Пробудження індивідуальної гідності людини, усвідомлення нею своїх прав, свободи і обов'язків, возвеличення «людини праці», утвердження права на безсмертя, себто поцінування кожної особистості незалежно від її соціального статусу – одна з основних етичних підвалин творчості В. Симоненка. Поет вмів говорити від імені багатьох, хоча і був далекий від декларативної апологетизації пересічної людини, від «оспівування мозолів», він виразно розділяв щоденну працю і неповторний вроджений потенціал (сьогодні б сказали: «Божий дар») самої людини («Дума про щастя», «Піч», «Жорна»). Найважливішим для поета є етос, моральний рушій, те, що змушує людину виявляти ці свої творчі можливості («*Йти на рідне поле босим, І мучити себе й ледачого серпа, І падати з втоми на покоси, І спати обнявши власного снопа*» [5, с. 15]). «Це – життєва соціально-історична заангажованість особистості, її небайдужість до долі народу, країни і світу. Це – особиста причетність до життя у кожному його прояві, «постійне горіння духу, протиставленні байдужості, індивідуальності. Це – позиція, що включає споглядальність і лише обов'язок і право» [3, с. 87]: «*З людьми сміятись, плакати і любити*», «*На землі сміятись і страждати, жити і любити поміж людьми*». З творів В. Симоненка постає образ людини чесної і благородної у своїх пориваннях, випосної соками рідної землі, духовно багатой, сповненої почуттям гідності, людини виняткової у своїй звичайності: «*Я живу тобою і для тебе, Вийшов з тебе в тебе переїду, Під твоїм високочолім небом Гартував я душу молоду*». Основоположним критерієм оцінки людини, її творчих можливостей є для митця пристрасне ставлення до дійсності. Тут варто пригадати мудрі слова: «Не бійтеся ворогів. Усе, що вони можуть зробити, – це вбити вас; не бійтеся друзів. Усе, що вони можуть зробити, – це зрадити вас. Бійтеся байдужих, бо це з їхньої мовчазної згоди кояться на цьому світі усі злочини».

Симоненкова емоційність світосприймання, постульована небайдужість фактично є утвердженням найвищої причетності («повної присутності» [3]). В. Симоненкові *«хочеться так любити, Щоб навіть каміння байдуже захотіло ожити і жити»*, поет звертається до сучасника: *«Хай серце дивиться! Хай тільки правду слуха! Хай сльози в нього котяться з очей!»* У байдужості поет вбачає ознаки духовного занепаду, а у палахкотінні почуттів – істинне життя: *«Живе лиш той, хто не живе для себе, Хто для других виборює життя!»*.

Водночас слід наголосити на тому, що світ у поезіях В. Симоненка далекий від ідилічного. Поет захоплюється земною красою, але бачить і осуджує все те зле і ганебне, що протистоїть їй або загрожує («Кирпатий барометр», «Симфонія прощання»), підтвердженням цього є вся громадянська лірика В. Симоненка. Філософську основу його поезики складає гуманістична концепція людини, винесена з доби раннього модернізму, оснований, як ми вже наголошували, на поцінуванні кожної окремої особистості та її відповідальності перед своєю суспільною множиною: нерозривність ланок «людина – народ – Батьківщина» простежується в усій громадянській ліриці поета. Головними мотивами багатьох поезій В. Симоненка є турбота про Батьківщину – рішуча відсіч будь-якого «словоблуддя» і недругів, і «друзів» України («Ні, не вмерла Україна»), готовність самопожертви в ім'я Вітчизни, тривога за її день завтрашній на планеті: *«Україно! Ти – моя молитва, Ти моя розпука вікова. Грімить над світом люта битва За твоє життя, твої права»*. Поет сміло кидає виклик тоталітарному режиму. В. Симоненко – один із перших шістдесятників, хто абсолютно відверто і на повний голос оголосив про свою любов до України, що як духовно-культурна цінність підноситься над усіма геополітичними розломами доби: *«Хай мовчать Америки й Росії, Коли я з тобою говорю»*. Викриття тоталітарної системи та її імперської політики («Гранітніobelіски, як медузи...»), утвердження самосвідомості українства, – таким є пафос більшості поезій «Тиші і грому». Підтверджують сказане і Симоненкові гнівні інвективи, епітафії, казки, спрямовані на відверту критику системи (принаймні, без фальші і лицемірства, бо іншим він бути не вмів). Мабуть, це нарешті уповні збagnула радянська цензура, бо тривалий час його поезії взагалі не друкувалися (щоденник «Окрайці думок»), а збірка «Лебеді материнства» (1981 рік), яка була надрукована після тривалого замовчування самого імені поета, містить вірші, які пошматовані, перероблені і суттєво відрізняються від тих, які зберігаються в архіві Інституту літератури НАН України. Уже за часів незалежності, аж 2004 року, з'явиться двотомне зібрання творів В. Симоненка, представлених читачеві у нескаліченому цензурою вигляді, а 2005 року побачать світ ще невідомі твори, що збереглися в архіві митця.

Себто за життя В. Симоненка владою робилося все для того, щоб приглушити, а то й просто вивести з обігу його щире, відверте, правдиве слово. Поет написав низку віршів, у яких розкривається неретушована гірка правда. Так, вірші «Дума про щастя», «Злодій», «Некролог кукурудзяному качанові, що згнів на заготпункті» – це виклик «радянському щастю» (вони відразу були заборонені цензурою). Домінуючими є, насамперед, такі пріоритети: любов до України, засудження тоталітарної системи, зображення людей праці, утвердження неповторності, мотиви материнства (передусім жіночі долі), інтимна та пейзажна лірика. Доля України, любов до рідної землі, ненависть до ворогів, віра в народ – це основні моральні критерії

поетового духовного світу. Цікаво, що вже у В. Симоненка (а потім ми це бачитимемо й у М. Вінграновського та в інших шістдесятників) Україна невіддільна і від образу матері, і від образу коханої (у творі «Чорні від страждання мої ночі» поет вдається до персоніфікації, що надає поезії філософської глибинності), що ясно вказує на духовно-культурне першоджерело цього образу, а саме архетип Великої Матері. Правдивість і глибина відображення життя (є синонімічними і передбачають адекватне розкриття сутнісних прикмет і проблем світу). Любов до Вітчизни, за В. Симоненком і загалом великою українською культурною традицією, – це творча любов. «Захоплюватися треба людиною», – писав В. Симоненко.

Поетизуючи людину праці, поет був далекий від оспівування рольових функцій та виробничих процесів (що абсолютно визначальне для пересічної лірики 1950-х років), натомість він практикував таке художнє відображення дійсності, в якому кожна, будь-яка корисна людська праця має свій внутрішній духовний зміст. У поезіях В. Симоненка пристрасне ставлення до людини-трудівника відчувається і тоді, коли «поет викриває її антиподів» («Монархи», «Пророцтво 17-го року», «Де зараз ви, кати, мого народу?»), інвективно змальовує ряд шкідливих рис і властивостей, що обмежують духовну свободу людини («Вихваляти, славити й кричати»), створює цілу низку кумедних карикатурних персонажів. Василю Симоненку також властива гостра, в'їдлива іронія цілком у дусі народного невідкупного здорового глузду: «Гострий плуг», «Заячий дріб», «Мандрівка по цвинтарю», епітафії, казки, поезії-інвективи. Іронія нерозривно пов'язана з комічним, гумором та сатирою. Коли ж почуття обурення чи гніву стає надмірним, поет вдається до прямої полум'яної інвективи – давнього творчого прийому в кращих традиціях європейської риторики («Злодій», «Гранітніobelіски»). Іронія є художнім принципом, що дає змогу автору розкрити та оцінити дійсність. Переважно це – карикатурне зміщення / спотворення, поєднане різкими контрастами, сполученням реального з фантастичним, трагічного зі смішним або дотепним. Через химерне, незвичайне розкриваються сутність явищ, їхні взаємозв'язки, глибина (поема «Кирпатий барометр», а також казки «Казка про Дурила», «Подорож у країну Навпаки»). Не раз митець вдається й до оксиморона – різновиду тропа, що полягає у поєднанні контрастних, логічно несподіваних, взагалі протилежних за значенням слів, внаслідок чого утворюється нове смислове поле, якість, несподіваний вражаючий ефект. В українській художній літературі цей прийом широко використовували Т. Шевченко, Є. Плужник, В. Стус, В. Голобородько та ін.

У В. Симоненка: *«Люди часто живуть після смерті! Вріже дуба, а ходить і їсть, Перепродує мислі підперті У завулках тісних передмість. Гниють зуби,дає поради, Носить лантухи настанов, Підмічає серйозні вади У діяльності установ. Не втомляється спати і жерти, На мильцях часом біжить. Їй-право, не страшно вмерти, А страшно мертвому жити»* [5, с. 143]. Або у поезії «О земле з переораним чолом» є такі рядки *«О земле з переораним чолом, З губами пересохлими від сміху! Тебе вінчали з кривдою і злом, Байстрятатиматували на утіху. Вкраїнонько! Гуде твоє багаття, Убогість корчитья і дотліває в нім. Кричиш мені ти в мозок, мов прокляття І зайдам, І запроданцям твоїм. Любове грізна! Світла моя муко! І радосте безрадїсна моя!»*. Ми бачимо тут катахрезу (використання та поєднання несумісних понять) – різновид

гіперболічної метафори, в основі якої також поєднано слова, логічно між собою не узгоджені.

В. Симоненко поглиблює своє бачення, розуміння тем і мотивів, які ще від перших віршів привернули його увагу: людина і світ як нероздільне органічне ціле, самоцінність людської особистості, окремого, індивідуального «Я» і людського життя, невіддільність долі людини від долі рідної землі, від долі своїх сучасників, свого народу. Творчу уяву поета живлять конкретні психологічні імпульси, що йдуть від самого життя і на очах розростаються до всеосяжного відчуття болю, гніву, любові, страждання, а далі, пережиті, вони викристалізуються в образи, що є для митця головними, основоположними [3]. Сповнені живої конкретики, ці образи мають архетипну природу, отже, промовляють до кожного із сучасників, актуалізуючи цим свою моральну і духовну значимість у часі.

Такими у В. Симоненка є образ жінки, матері, рідної землі, Вітчизни, України. Майже кожний вірш Симоненка про Україну – це в той же час ніби вірш про рідну матір. Для поета велика радість лист від матері («Лист»). Рідна мати і Україна – це найвища нерозривна і неподільна святість. З цього погляду морально-етичну, справді виховну, хоч і не в примітивному трактуванні цього поняття, людинотворчу значимість поета та його художнього спадку не тільки для доби шістдесятництва, а й наступних, більш глухих часів, важко переоцінити, бо вони повертали із забуття одвічні цінності. Не випадково ім'я Василя Симоненка поряд з іменем Ліни Костенко від 60-х й аж до 80-х років (коли зникла цілковита заборона їх згадувати) були ясними символами духовного опору тоталітарній системі.

Митець відчував себе одним цілим зі своїм народом і пов'язував свою долю із драматичною історією України: «Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок» і як відчуття спільності своєї долі з долею народу, національної історії: «Упаду я зорею, Мій вічний народе, На трагічний і довгий Чумацький твій шлях» [5, с. 21]. І. Шанковський називає поета новатором – шукачем у площині нових ідей. На думку Х. Ортега-і-Гасета, поет починається там, де закінчується людина: «Людині випадає проживати своє людське життя, поетові – вигадувати те, чого не існує. Поет розширює світ, додаючи до його реальності континенти своєї уяви» [4, с. 257]. Поетична асоціативність проникає у глибину шарів підсвідомого, звісно, залежить як від творчої індивідуальності, так і реципієнта, і за доби модернізму, про яку ми й ведемо мову, перебуває у прямій залежності від складності поетичної метафори. Метафора – головний елемент модерної техніки письма. Метафоричне сприйняття світу, змалювання його за допомогою метафори – це завжди сутнісне узагальнення, не гра, а проникнення в сутність життя. У поезіях В. Симоненка присутній елемент спостереження, візуальність, показ неосяжного простору, відчутна безмежність на землі, у світі краси, любові. Він опоетизовує естетичні категорії (прекрасне, величне, потворне, комічне, трагічне). Ще одна особливість метафоричності Симоненка – це послідовність розвитку метафори, яка за умови уважного прочитання змушує нас повсякчас відчувати щось нове. В силу свого етосу, зіпертого на моральний досвід народу, поет вельми широко користується абстрактними поняттями, що однозначно свідчить про успадкування ним інтенцій раннього (перерваного більшовизмом!) українського модернізму. Добро, зло, правда, брехня, пристрасть, гнів, радість, муки, доблесть, слава, істина, щастя, сум, ширість – це значимі абстракти, густо розсипані текстами поета. Так само метафори: «ненависть регоче на вітрах»; «душа горить»; «шкварити

байдужість на вогні». Метафори В. Симоненка психологічно пов'язані, мотивовані динамікою почуттів, іноді виступають у протиріччя з предметно-логічним смыслом оточуючих слів: «І задуми безпомічно-крилаті Шукають – не знаходять берегів» [7, с. 24]. Поет створює оригінальні та смислові метафоричні неологізми, замінюючи звичну метафору іншою, більш оригінальною за змістом.

Письму Василя Симоненка також властива медитаційність, розмисловість, цілісність тематично-проблемного плину. Роздуми в поезіях Симоненка незрідка мають характер зізнання або ж розмови з самим собою: «У душі моїй – Місяця немає туманам, У душі моїй – Сонце червоне буя, І регоче, й гримить Голубим океаном Нерозтрачена радість моя». Одна з характерних особливостей метафори В. Симоненка – це її схожість на загадку. Н. Кожевнікова називає такі метафори «метафорами-загадками», їх не потрібно розшифровувати, бо з подальшого контексту саме собою випливає розкодування: «Сонце впало на сизу хмарку, Обрій полум'ям запалав» (як спосіб створення недомовленості, загадковості). Поет вимальовує прості суцільні розгорнуті, а подекуди складні метафори. Виникають ряди досить несподіваних, незвичних, вражаючих картин (поезія «Тиша і грім»). Прості метафори, створені на різних смислових ознаках, поширені у всьому тексті. Багатозначність однієї і тієї ж реалії створює ряд асоціацій, інколи вони об'єднані в один складний образ із різними смисловими відтінками. В поезіях складні метафори на рівні строфи розгортаються в надметафори, себто в параболи на рівні всього вірша: «На цвинтарі розстріляних ілюзій Уже немає місця для могил. Мільярди вір зариті в чорнозем, Мільярди щастя розвіяні у прах. Душа горить. Палає лютий розум І ненависть регоче на вітрах» [5, с. 15].

Аналізуючи у віршах В. Симоненка зоровий план, зоровий образ, потенційно приховані у кожній окремій частині мовної побудови, ми отримуємо складну цілісність, або ціле – внутрішньо суперечливе, ірраціональне ціле. Через метафору поет вдало розкриває філософські елементи буття: «В труні лежить не вождь і не маєстро, А просто – кукурудзяний качан. Труна із тупості, бездарністю оббита. Мозолі, піт думок гарячий щем Лягли з тобою поруч в домовину І догнівають під густим дощем» [6, с. 191]. Ще один ступінь Симоненкового метафоризму – це перехід до суцільного метафоричного бачення світу. Метафори у збірці «Тиша і грім» черпають свою самобутність із фольклорної стихії.

У поетичних творах В. Симоненка зустрічаємо фольклорні мотиви, символи («Русалка», «Кирпатий барометр»). Використовуючи народопісенні мотиви і символи, В. Симоненко надає їм художньо індивідуальних ознак, водночас вони лишуються носіями тієї аксіології, на якій зіперта вся народопісенна культура України: «Не шкодуй добра мені, людині, Щастя не жалій моїм літам – Все одна ті скарби по краплині Я тобі закохано віддам». Елементи пейзажу симоненківських віршів (море штормить, блискавки, пагорби, сонце тощо) набувають особливого символічного змісту. Індивідуальна символіка В. Симоненка не раз слугувала розширенню поетичного простору до безмежного, в чому також добре видно генетичний зв'язок цього письма зі схильними до гіперболізації видами раннього модернізму.

Незрідка В. Симоненко будує свою поезію на стикові двох світів – реального і надреального, так що у підсумку малюнок підноситься до міфологічно-символічного виміру. Так, на перший погляд, здається, ніби поет говорить про елементи пейза-

жу чи явища природи, або про рослинний світ, а у віршах вони передають узагальнені духовні стани. У В. Симоненка традиційні фольклорні символи (тополя, верба, вітер, крила, півні, сонце, краплина, блискавиці тощо), попри їх інофункціональне модерне використання, зберігають архетипну первинність, що насамперед зумовлюється їх аксіологічним навантаженням: воно у поета дорівнює фольклорним смислам.

Висновки. Отже, метафорична система поетичного мовлення В. Симоненка – надзвичайно багатогранне явище, яке зумовлює оригінальне художнє мовлення поета, відображує особливості поетового світосприймання і творчу індивідуальність митця, що було виявлено в семантичних і структурних різновидах метафоричних утворень, у їх образному різноманітті. У поезіях В. Симоненка багато різних фольклорних тем, мотивів, образів, які допомагають розкрити глибшу суть поезії, емоційне піднесення, настроїв, внутрішньо відтворюють переживання, душевний біль поета і визначають ціннісні орієнтири його поетичного світу. Символи у поезіях В. Симоненка допомагають ширше розкрити діапазон його світу і помітити генетичну спорідненість його індивідуальної поезики з раннім українським модернізмом.

Література:

1. Гейзінга Й. Ното Ludens / Й. Гейзінга. – К. : Основи, 1994. – 242 с.
2. Метафора в языке и речи / [В. Гак, В. Телия, Е. Вольф и др.]. – М. : Наука, 1988. – 350 с.
3. Моренець В. На відстані серця / В. Моренець. – К., 1986. – 238 с.
4. Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори / Х. Ортега-і-Гасет. – К. : Основи, 1994. – 412 с.
5. Симоненко В. Лебеді материнства / В. Симоненко. – Дніпропетровськ, 1989. – 223 с.
6. Симоненко В. Берег чекань / В. Симоненко. – Мюнхен : Сучасність, 1973. – 310 с.
7. Симоненко В. Тиша і грім / В. Симоненко. – К., 1962. – 155 с.

Масловская Т. А. Индивидуальность поэтики Василия Симоненка

Аннотация. В. Симоненко – поэт-неоромантик. Он открыто говорит о любви к Украине. Поэт открыто, без фальши противостоит тоталитарному режиму, системе. Подтверждением этого являются его гневные инвективы, эпитафии, сказки, направленные на открытую критику системы. Украина неотделима для поэта от образа матери и от образа любимой. Поэтика В. Симоненка своеобразна, с богатой фольклорной тематикой и сюжетами. Символы в произведениях В. Симоненка помогают отобразить внутренний мир, настроения, переживания, раскрывают смысл. Метафоры В. Симоненка психологически связаны с контрастными переходами. Простые метафоры, созданные на основе разных смысловых признаках.

Ключевые слова: архетип, коллективное, реальное, свехреальное, фольклор, символ, метафоры, внутренний мир, инвективы, эпитафии.

Maslovska T. Individuality of poetry by Vasyl Symonenko

Summary. V. Symonenko – poet and neo-romanticism. He openly speaks of love for Ukraine. Poet openly, without hypocrisy is opposed to the totalitarian regime, the system. Proof of this are his angry invective, epitaphs, fairy tale, aimed at an open criticism of the system. Ukraine for the poet is inseparable from the mother image and the image of the beloved. Poetics by V. Symonenko distinctive, rich folk themes and subjects. The characters in the works of V. Symonenko help display inner peace, moods, emotions, reveal the meaning. Metaphors V. Symonenko psychologically associated with contrasting transitions. Simple metaphors that are based on different semantic features.

Key words: archetype, collective, real, svrehrealnoe, folklore, symbol, metaphor, inner peace, invective, epitaphs.